

*dr Wioletta Nowak*¹

Instytut Nauk Ekonomicznych
Uniwersytet Wrocławski

Rywalizacja handlowa Unii Europejskiej i gospodarek wschodzących w Afryce

Unia Europejska jest najważniejszym partnerem handlowym Afryki. Jednak od początku XXI wieku obserwuje się szybki wzrost wymiany handlowej między gospodarkami wschodzącymi i krajami afrykańskimi. Na szczególną uwagę zasługuje ekspansja Chin i Indii w Afryce. Wartość handlu towarami między tymi azjatyckimi gospodarkami i Afryką rośnie w sposób wykładniczy. Od 2009 roku Chiny są drugim (po Unii Europejskiej) partnerem handlowym Afryki. W pierwszej dekadzie XXI wieku w sposób znaczący wzrosły także obroty handlowe Brazylii i Turcji z krajami afrykańskimi. Chiny, Indie, Brazylia i Turcja nie tylko rywalizują między sobą o afrykańskie surowce, rynki zbytu i wpływy na kontynencie, ale razem stanowią zagrożenie dla pozycji i interesów Europy w Afryce.

Celem artykułu jest przedstawienie skali i trendów w handlu dobrami między krajami Unii Europejskiej (EU) i 54 krajami afrykańskimi oraz 4 gospodarkami wschodzącymi (Chiny, Indie, Brazylia, Turcja) i Afryką w latach 2000-2013. Wymianę handlową między stronami zbadano na podstawie danych UN Comtrade Database. Ze względu na to, że dane dla Sudanu Południowego są dostępne od 2012 roku, zostały one dodane do danych dla Sudanu.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele opracowań dotyczących handlu poszczególnych gospodarek wschodzących z Afryką w XXI wieku. Na przykład, wymiana handlowa między Chinami i krajami afrykańskimi była przedmiotem badań Obuaha (2012), He (2013) i Kummer-Noormamode (2014). Handel między Indiami i Afryką analizowali Geda i Meskel (2008) oraz Roy (2014). Z kolei, White (2010) badał relacje handlowe między Brazylią i Afryką, a Genç i Tekin (2014) stosunki turecko-afrykańskie. Brakuje natomiast opracowań porównujących wartość obrotów handlowych między Afryką i gospodarkami wschodzącymi z poziomem wymiany handlowej między Afryką i jej największym partnerem handlowym. Niniejszy artykuł jest próbą wypełnienia tej luki.

¹ Adres korespondencyjny: Instytut Nauk Ekonomicznych, ul. Uniwersytecka 22/26, 50-145 Wrocław, e-mail: wioletta.nowak@uwr.edu.pl

ROZWÓJ STOSUNKÓW HANDLOWYCH MIĘDZY EUROPĄ I AFRYKĄ ORAZ GOSPODARKAMI WSCHODZĄCYMI I AFRYKĄ

Na obecne stosunki między Europą i krajami afrykańskimi duży wpływ miał okres kolonializmu. Od połowy XIX wieku² Afryka stała się źródłem surowców i taniej siły roboczej dla Europy. Po drugiej wojnie światowej, pierwsze instytucjonalne związki między krajami afrykańskimi a Europą zostały ustalone w 1957 roku. Na mocy Traktatu Rzymskiego afrykańskie kolonie krajów założycielskich Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) uzyskały status stowarzyszenia z EWG. Handel między nimi i Wspólnotą odbywał się według reguł strefy wolnego handlu. Po odzyskaniu niepodległości, 18 krajów afrykańskich zawarło nowe umowy stowarzyszeniowe z EWG. Na mocy konwencji z Jaunde (Yaoundé) z 1963 i 1969 roku, w stosunkach handlowych między nimi i krajami Wspólnoty obowiązywał system wzajemnych preferencji. Ze względu na różnice w potencjale gospodarczym, kraje afrykańskie stały się głównie rynkiem zbytu dla Europy. Konwencje z Jaunde były krytykowane za podtrzymywanie kolonialnych zależności, a także utrwalanie nierównego partnerstwa [Kowol, 2012, s. 76].

Od drugiej połowy lat 70., relacje handlowe między Europą Zachodnią i krajami Afryki Subsaharyjskiej regulowały konwencje z Lomé³. Wspólnota wprowadziła jednostronne preferencje na rzecz krajów afrykańskich. Towary przemysłowe i rolne (z wyjątkiem objętych wspólną polityką rolną) pochodzące z Afryki Subsaharyjskiej miały zapewniony bezcłowy dostęp do rynków Wspólnoty. Musiały one jednak spełniać rygorystyczne reguły pochodzenia. Liberalizacja handlu między Europą i Afryką dotyczyła głównie towarów przemysłowych. W przypadku obrotu produktami rolnymi była częściowa i selektywna. Wspólnota wprowadziła także dla krajów afrykańskich systemy gwarancyjne tzn. system stabilizacji wpływów z eksportu towarów rolno-spożywczych i system stabilizacji przychodów z eksportu surowców mineralnych.

Konwencje z Lomé zakładały równość w partnerstwie, współpracę na zasadzie dialogu i wspólne jej monitorowanie oraz silnie łączyły handel z pomocą rozwojową. W rzeczywistości współpraca i pomoc zależały od spełnienia przez kraje afrykańskie określonych warunków np. demokratyzacji systemu politycznego czy przestrzegania praw człowieka [Mleczek, 2002, s. 212]. Ponadto, w czasie obowiązywania konwencji wiele krajów afrykańskich uzależniło się od eksportu kilku produktów do Europy. Otrzymywana od Europy

² Europejską ekspansję na kontynencie afrykańskim zapoczątkowali Portugalczycy w drugiej połowie XV w. Właściwy podbój kolonialny Afryki rozpoczął się w XIX wieku. Do 1914 roku Europa podporządkowała sobie zdecydowaną większość państw afrykańskich.

³ Podpisano 5 konwencji: Lomé I w dniu 28.02.1975, a następnie Lomé II (31.10.1979), Lomé III (08.12.1984), Lomé IV (15.12.1989) i Lomé IV-bis (20.10.1995). Ostatnia konwencja wygasła w dniu 29.02.2000. Sygnatariuszami konwencji były kraje Afryki Subsaharyjskiej, Karaibów i Pacyfiku (grupa państw AKP).

pomoc finansowa często była ważniejsza od samej wymiany handlowej [Arts, Byron, 1997, s. 74].

System wymiany handlowej oparty na konwencjach z Lomé był niezgodny z regułami Światowej Organizacji Handlu (*World Trade Organization* – WTO). Od 2000 roku, stosunki handlowe między Unią Europejską i krajami Afryki Subsaharyjskiej reguluje umowa o partnerstwie z Kotonu (Cotonou). Zgodnie z umową, od 2008 roku najbardziej rozwinięte kraje Afryki Subsaharyjskiej powinny zliberalizować handel z UE podpisując umowy o partnerstwie gospodarczym (*Economic Partnership Agreements* – EPA). Unia rozpoczęła negocjacje EPA z pięcioma grupami krajów afrykańskich⁴. Podstawę porozumień stanowi polityka wzajemności obowiązująca w ramach WTO. W 2009 roku tymczasowe partnerstwo zostało podpisane przez Madagaskar, Mauritius, Seszele i Zimbabwe. Słabiej rozwinięte kraje afrykańskie mogą negocjować EPA, prowadzić wymianę handlową z UE na podstawie Systemu Powszechnych Preferencji Celnych (*Generalised System of Preferences* – GSP)⁵ lub preferencyjnego programu „Wszystko oprócz broni” (*Everything but Arms* – EBA) uruchomionego w 2001 roku [Zajackowski, 2013, s. 161]. Poza tym, handel między Unią Europejską i kilkoma krajami afrykańskimi odbywa się na zasadach wolnego handlu. UE podpisała odpowiednie porozumienia z Algierią, Egiptem, Kamerunem, Marokiem, Republiką Południowej Afryki (RPA), Tunezją i Wybrzeżem Kości Słoniowej [<http://rtais.wto.org/>].

Relacje handlowe Unii Europejskiej z Afryką są bardzo złożone. Unia prowadzi negocjacje z poszczególnymi krajami, grupami krajów i Unią Afrykańską. W kształtowaniu relacji UE z Afryką szczególną rolę odgrywa pomoc rozwojowa. Kraje afrykańskie otrzymują ją z budżetu UE, Europejskiego Funduszu Rozwoju i Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Ponadto, kraje członkowskie UE udzielają pomocy na podstawie porozumień dwustronnych.

Wymiana handlowa między Chinami a Afryką trwa z przerwami od ponad dwóch tysięcy lat. Wędrujący Jedwabnym Szlakiem kupcy przywozili do Egiptu chiński jedwab oraz naczynia z brązu. Natomiast z północno-wschodniej Afryki do Chin transportowano przede wszystkim kość słoniową [Gao, 1984, s. 242]. W czasach dynastii Ming (1368–1644) chińskie wyroby docierały do wybrzeży Afryki drogą morską. Słynny admirał Zeng He (1371–1433) wraz z chińską flotą

⁴ Tymi grupami są: Afryka Środkowa, Afryka Wschodnia i Południowa (*Eastern and Southern Africa* – ESA), Wspólnota Wschodnioafrykańska (*East African Community* – EAC), Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju (*Southern African Development Community* – SADC) i Afryka Zachodnia. Należy zauważyć, że niektóre kraje afrykańskie należą jednocześnie do różnych grup EPA. Na przykład, część krajów SADC prowadzi negocjacje z Unią Europejską w ramach grupy Afryka Środkowa lub ESA [c.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/development/economic-partnerships/].

⁵ GSP wymaga spełnienia wyższych standardów sanitarnych i fitosanitarnych niż porozumienie z Kotonu.

dotarł w XV wieku do Somalii i Kenii. Podczas swojej wyprawy wymieniał złoto, srebro, porcelanę i jedwab na lokalne produkty [Gao, 1984, s. 245]. Handel między Chinami i Afryką został wstrzymany za panowania mandzurskiej dynastii Qing (1644–1911). W zasadzie, do proklamacji Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) w 1949 roku, wymiana handlowa między Chinami i Afryką nie istniała.

W latach 50. i 60. Chiny nawiązywały stosunki z krajami afrykańskimi głównie z powodów politycznych i ideologicznych. Początkowo wspierały ruchy niepodległościowe w Afryce. Natomiast, po rozłamie radziecko-chińskim rywalizowały ze Związkiem Radzieckim o wpływy na kontynencie afrykańskim. Podstawowym narzędziem rywalizacji była pomoc zagraniczna [Nowak, 2015a, s. 203–204].

W latach 70., poziom wymiany handlowej między Chinami i Afryką był niski. Chiny handlowały jedynie z tymi krajami afrykańskimi, z którymi utrzymywały stosunki dyplomatyczne. W pierwszej połowie lat 80., Chiny skupiły się przede wszystkim na realizacji reform gospodarczych, a ich całkowity handel towarami z Afryką zmniejszył się niemal o połowę [Obuah, 2012, s. 77]. Ożywienie w relacjach handlowych między Chinami a Afryką nastąpiło w latach 90. Wartość chińskiego handlu z krajami afrykańskimi zwiększyła się o 700% w porównaniu z poprzednią dekadą [Ebner, 2015, s. 113]. Od drugiej połowy XXI wieku obserwuje się wykładniczy wzrost wymiany handlowej między Chinami i Afryką.

Ważnym etapem w rozwoju chińsko-afrykańskich relacji handlowych było utworzenie Forum Współpracy Chiny-Afryka (*Forum on China-Africa Cooperation* – FOCAC) podczas konferencji ministrów zagranicznych w Pekinie, w 2000 roku. Chiny anulowały wówczas 10 mld RMB długów zaciągniętych przez najsłabiej rozwinięte kraje Afryki (*Least Developed Countries* – LDCs). Od tej pory, na każdym kolejnym Forum, które odbywa się regularnie co trzy lata, Chiny deklarują coraz większą pomoc rozwojową dla Afryki. W 2003 roku, podczas drugiego szczytu FOCAC Chiny zobowiązały się znieść cła na wybrane produkty eksportowane do Chin przez LDCs. Ponadto, ogłosiły dalszą pomoc finansową dla Afryki i utworzenie specjalnych stref ekonomicznych na kontynencie afrykańskim.

W 2006 roku, w 50. rocznicę nawiązania stosunków dyplomatycznych z Afryką⁶, Chiny utworzyły Fundusz Rozwoju Chiny-Afryka (*China-Africa Development Fund*) z kapitałem początkowym 5 mld USD. Ponadto, w czasie trzeciego szczytu FOCAC zawarły z krajami afrykańskimi nowe partnerstwo strategiczne oparte na zasadach równorzędnego traktowania partnerów afrykańskich, współpracy Południe-Południe i osiągania wzajemnych korzyści. Chiny obiecały także wsparcie dla krajów afrykańskich w postaci pożyczek preferencyjnych (2 mld USD) i kredytów eksportowych (3 mld USD) w latach 2007–2009 [Bräutigam, 2011, s. 206].

⁶ Pierwszym krajem na kontynencie afrykańskim, z którym ChRL nawiązała stosunki dyplomatyczne w 1956 roku był Egipt.

Czwarty szczyt FOCAC zakończył się obietnicą udzielenia krajom afrykańskim pożyczek preferencyjnych w wysokości 10 mld USD, w latach 2010–2012. Natomiast, w trakcie piątego szczytu FOCAC Chiny zobowiązały się udzielić Afryce dwukrotnie większej pomocy w formie kredytów, w latach 2013–2015 [<http://www.focac.org/eng/lttda/ltjj/t933522.htm>]. W grudniu 2015 roku, podczas szóstego szczytu FOCAC w Johannesburgu, prezydent Xi Jinping zadeklarował udzielenie pomocy rozwojowej państwom afrykańskim w wysokości 60 mld USD, w ciągu kolejnych trzech lat⁷.

Na szybki wzrost wymiany handlowej między Chinami i Afryką w XXI wieku miało wpływ wiele różnych czynników. Do najważniejszych należy zaliczyć: ścisłe powiązanie handlu z chińską pomocą rozwojową i inwestycjami, aktywne wsparcie chińskich firm handlujących z Afryką (uprawianie przez Chiny dyplomacji gospodarczej) i intensyfikację kontaktów dyplomatycznych na wysokim szczeblu między Chinami i krajami afrykańskimi. Poza tym, atrakcyjność Chin jako partnera handlowego wynika także z faktu, że nie ingerują one w sprawy wewnętrzne swoich afrykańskich partnerów i szanują ich systemy polityczne.

Początki handlu między Indiami i Afryką sięgają czasów starożytnych. Hinduscy kupcy za bawełnę i szklane paciorki otrzymywali złoto, kamienie szlachetne i kość słoniową. W średniowieczu wartość indyjsko-afrykańskiej wymiany handlowej rosła wraz z rozwojem szlaków handlowych między Azją i krajami basenu Morza Śródziemnego. Na kształtowanie się relacji handlowych między Indiami i Afryką duży wpływ miał okres kolonializmu. W XIX wieku, zarówno Indie, jak i niektóre kraje afrykańskie zostały włączone do Imperium Brytyjskiego. Handel między regionami odbywał się według zasad ustalonych przez Brytyjczyków. Ponadto, wielu Hindusów przyjechało do brytyjskich kolonii w Afryce jako pracownicy kontraktowi. Obecność diaspory indyjskiej na kontynencie afrykańskim miała duży wpływ na późniejszą wymianę handlową między stronami.

Po odzyskaniu niepodległości przez Indie w 1947 roku, priorytetem w indyjskiej polityce zagranicznej wobec Afryki stało się wsparcie ruchów antykolonialnych i diaspory indyjskiej na kontynencie afrykańskim. Premier Jawaharlal Nehru starał się zbudować przyjazne relacje z krajami afrykańskimi [Taylor, 2012, s. 781]. Dobre stosunki z Afryką utrzymywała także Indira Gandhi. Od lat 60. przyjaźń między Indiami i Afryką była wzmacniana pomocą rozwojową. Początkowo Indie wspierały byłe kolonie brytyjskie z dużą diasporą indyjską w ramach Specjalnego Programu Wspólnoty Narodów na Rzecz Pomocy dla

⁷ W latach 2016–2018, kraje afrykańskie otrzymają od Chin 5 mld USD w formie bezzwrotnej pomocy lub nieoprocentowanych pożyczek oraz 35 mld w postaci kredytów preferencyjnych i kredytów eksportowych na korzystniejszych niż dotychczas warunkach. Ponadto, Chiny przeznaczą po 5 mld na Fundusz Rozwoju Chiny-Afryka i Specjalne Pożyczki na Rozwój Afrykańskich Małych i Średnich Przedsiębiorstw. Pozostałe 10 mld USD zostanie wykorzystane na wzmocnienie chińsko-afrykańskiej współpracy w sferze produkcji [*Xi announces 10 major...*].

Afryki (*Special Commonwealth African Assistance Programme* – SCAAP). Od 1964, udzielana krajom afrykańskim indyjska pomoc techniczna była finansowana ze środków Indyjskiego Programu Współpracy Technicznej i Gospodarczej (*Indian Technical and Economic Cooperation Programme* – ITEC).

W latach 70. i 80. Indie wciąż wspierały ruchy niepodległościowe w Afryce. Zaangażowały się także w walkę z apartheidem w RPA i Namibii. Jednak wymiana handlowa i relacje gospodarcze z krajami afrykańskimi były mocno ograniczone ze względu na słabą kondycję indyjskiej gospodarki. W latach 90., Indie w swojej polityce wobec Afryki za najważniejsze uznały: rozwój współpracy gospodarczej, wsparcie osób pochodzenia indyjskiego, zapobieganie i zwalczanie terroryzmu, utrzymanie pokoju na kontynencie oraz pomoc dla afrykańskich sił obronnych [Beri, 2003, s. 219].

Od początku XXI wieku w stosunkach indyjsko-afrykańskich dominuje pragmatyczne podejście. Nowa polityka zagraniczna Indii wobec Afryki zakłada wzmocnienie więzi gospodarczych i handlowych, zacieśnienie stosunków politycznych i kulturalnych oraz bliższą współpracę z Unią Afrykańską i regionalnymi instytucjami afrykańskimi [Zajączkowski, 2012, s. 200].

W celu pogłębienia współpracy gospodarczej i handlowej, Indie zainicjowały w 2008 roku Indyjsko-Afrykańskie Forum (*India-Africa Forum*). W pierwszym szczycie w New Delhi wzięło udział 14 krajów afrykańskich. Drugi szczyt odbył się w Addis Abebie w 2011 roku i uczestniczyło w nim, oprócz Indii, 15 przedstawicielstw z krajów afrykańskich. Natomiast, na trzeci szczyt w 2015 roku Indie zaprosiły do New Delhi przedstawicieli wszystkich krajów afrykańskich.

Szczyty Indie-Afryka podobnie, jak szczyty FOCAC, kończą się deklaracją pomocy rozwojowej dla Afryki. W 2008 roku Indie obiecały przeznaczyć na pomoc dla krajów afrykańskich 5,4 mld USD w formie kredytów preferencyjnych. Podczas drugiego szczytu zadeklarowały pomoc w wysokości 5 mld USD [Chakrabarti, Ghosh, 2014, s. 343]. Natomiast, zgodnie z ustaleniami trzeciego szczytu, kraje afrykańskie otrzymają w formie grantów i kredytów preferencyjnych kolejne 10,6 mld USD. Polityka pomocy rozwojowej stanowi ważne wsparcie nowej polityki Indii wobec Afryki. Oprócz pomocy deklarowanej w trakcie szczytów Indie-Afryka, kraje afrykańskie korzystają także z linii kredytowej IDEAS (*Indian Development and Economic Assistance Scheme* – Indyjski Program Rozwoju i Pomocy Gospodarczej).

Pośród krajów Ameryki Łacińskiej, Brazylię łączą najsilniejsze więzi historyczne i kulturowe z Afryką. Na rozwój stosunków brazylijsko-afrykańskich miał wpływ przede wszystkim handel niewolnikami. Pierwsi niewolnicy z Afryki zostali sprowadzeni przez Portugalczyków do Brazylii w XVI wieku. Handel nimi trwał niemal do końca XIX wieku⁸. Obecnie w Brazylii mieszka najwięcej ludzi pochodzenia afrykańskiego poza Afryką.

⁸ Brazyliia zniosła niewolnictwo dopiero w 1888 roku.

W pierwszej połowie XX wieku Afryka nie była obecna w brazylijskiej polityce zagranicznej. Brazylia skupiła się głównie na budowaniu dobrych relacji z krajami Europy Zachodniej i Stanami Zjednoczonymi. W Afryce utrzymywała stosunki dyplomatyczne z Egiptem, Liberią, RPA, Etiopią i Tunezją. Zwrot w relacjach brazylijsko-afrykańskich miał miejsce na początku lat 60. Brazylia nawiązała wtedy stosunki dyplomatyczne z Gabonem (w 1960 roku), Ghaną (1960), Beninem (1961), Kamerunem (1961), Kenią (1961), Mauretanią (1961), Nigerią (1961), Senegalem (1961), Algierią (1962), Mali (1962), Togo (1962) i Maroko (1963). Dalszy rozwój bilateralnych stosunków Brazylii z krajami afrykańskimi nastąpił w latach 70. Do końca kolejnej dekady Brazylia nawiązała relacje dyplomatyczne z 45 krajami Afryki [<http://www.itamaraty.gov.br>]. W latach 90. ponownie skoncentrowała się na wzmocnieniu więzi ze Stanami Zjednoczonymi i nie przywiązywała dużej wagi do pogłębiania dwustronnych relacji z krajami afrykańskimi. Ożywienie stosunków z Afryką nastąpiło w pierwszej dekadzie XXI wieku. W latach 2003–2011 brazylijski prezydent Luiz Inácio Lula da Silva odbył 12 podróży do Afryki, podczas których odwiedził 23 kraje (niektóre wielokrotnie, jak np. Mozambik, czy RPA) [*Bridging the Atlantic...*].

W okresie prezydentury Luli da Silva, Brazylia podpisała szereg umów handlowych z krajami afrykańskimi. Od 2003 roku rozwija współpracę handlową z Republiką Południowej Afryki w ramach Forum Dialogu IBSA (Indie-Brazylia-RPA). W 2004 podpisała porozumienie o wolnym handlu z Marokiem⁹, a w 2010 roku z Egiptem. Jest także beneficjentem preferencyjnego porozumienia handlowego zawartego między Wspólnym Rynkiem Południa (*Mercado Común del Sur* – MERCOSUR) a Południowoafrykańską Unią Celną (*Southern African Customs Union* – SACU)¹⁰ w 2008 roku.

Ponadto, w 2007 roku Brazylia zawarła porozumienie o współpracy technicznej z Unią Afrykańską, a od 2010 roku zaczęła intensywnie rozwijać współpracę gospodarczą ze Wspólnotą Gospodarczą Państw Afryki Zachodniej (*Economic Community of West African States* – ECOWAS)¹¹. Współpracuje również z NEPAD (*New Partnership for Africa's Development* – Nowe Partnerstwo dla Rozwoju Afryki)¹² w zakresie bezpieczeństwa żywnościowego w Afryce.

⁹ Porozumienie weszło w życie w 2010 roku.

¹⁰ Krajami członkowskimi MERCOSUR są Argentyna, Brazylia, Paragwaj, Urugwaj i Wenezuela, natomiast do SACU należą Botswana, Lesotho, Namibia, RPA i Suazi.

¹¹ ECOWAS liczy 15 członków (Benin, Burkina Faso, Gambia, Ghana, Gwinea, Gwinea-Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Republika Zielonego Przylądka, Senegal, Sierra Leone, Togo i Wybrzeże Kości Słoniowej).

¹² Program NEPAD został zainicjowany przez RPA, Nigerię, Algierię, Egipt i Senegal w 2001 roku.

Brazylię łączą także silne więzi z krajami afrykańskimi należącymi do Wspólnoty Państw Portugalskojęzycznych (*Comunitade de Países de Lingua Portuguesa* – CPLP)¹³.

Handel z Afryką umożliwia Brazylii dywersyfikację jej rynków eksportowych w takich sektorach, jak maszyny rolnicze, ekologiczne surowce energetyczne (biopaliwa), żywność i nasiona [Stuenkel, 2013, s. 31]. Niewątpliwie eksport brazylijskich produktów przemysłowych do krajów afrykańskich ułatwia współpraca techniczna z regionem. W 2010 roku 40% środków przeznaczonych na współpracę techniczną, naukową i technologiczną z krajami rozwijającymi Brazylia skierowała do Afryki [Nowak, 2015b, s. 58].

W relacjach Turcji z Afryką wyróżnia się trzy okresy. Pierwszy rozpoczyna się wraz z włączeniem do Imperium Osmańskiego państw Afryki Północnej w XVI wieku. Egipt stał się częścią Imperium w 1517 roku. Następnie Turcy podporządkowali sobie Algierię (1529), Libię (1551) i Tunezję (1574). W XIX wieku, rozszerzyli swoją strefę wpływów na kraje Afryki Subsaharyjskiej (Sudan, Erytrea, Etiopia, Dżibuti, Somalia, Niger, Czad) [Özkan, Akgün, 2010, s. 530]. Pierwszy etap relacji turecko-afrykańskich kończy się wraz z powstaniem Republiki Turcji w 1923 roku. W latach 1923–1998 Afryka zasadniczo nie była obecna w polityce zagranicznej Turcji. Do zakończenia zimnej wojny Turcja należała do bloku państw zachodnich. Jako członek Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), który bezpośrednio graniczył ze Związkiem Radzieckim, Turcja utrzymywała dobre stosunki przede wszystkim ze Stanami Zjednoczonymi i krajami Europy Zachodniej¹⁴. Trzeci okres w relacjach turecko-afrykańskich rozpoczął się po przyjęciu Planu Działania dla Afryki w 1998 roku. Plan zakładał między innymi: zwiększenie liczby tureckich ambasad w Afryce, intensyfikację wizyt na wysokim szczeblu, rozwój wymiany handlowej (preferencyjne kredyty dla tureckich eksporterów do Afryki), wsparcie dla tureckich firm rozpoczynających działalność w Afryce, wysyłanie tureckich ekspertów do Afryki, szkolenie afrykańskich ekspertów w Turcji, współpracę w obszarze edukacji i kultury oraz pomoc humanitarną dla Afryki [Genç, Tekin, 2014, s. 114–115]. Inicjatorem nawiązywania i pogłębiania stosunków z krajami afrykańskimi był Ismail Cem (1940–2007), który pełnił funkcję ministra

¹³ Do Wspólnoty należą Angola, Gwinea-Bissau, Gwinea Równikowa, Mozambik, Republika Zielonego Przylądka oraz Wyspy Świętego Tomasza i Książęca.

¹⁴ Turcja znalazła się w strefie wpływów amerykańskich po drugiej wojnie światowej. W latach 40. i 50. XX w. Stany Zjednoczone udzieliły Turcji znacznej pomocy gospodarczej i militarnej, by zapobiec rozwojowi komunizmu w regionie. Wzmocnienie sojuszu turecko-amerykańskiego miało miejsce w 1950 r., gdy Turcja wzięła udział w wojnie koreańskiej. Po przystąpieniu Turcji do NATO w 1952 roku, relacje ze Stanami Zjednoczonymi nabrały charakteru strategicznego sojuszu [Wódka, 2013, s. 15]. Umocnienie politycznych i gospodarczych związków z Europą nastąpiło w 1963 roku, gdy Turcja została państwem stowarzyszonym z Europejską Wspólnotą Gospodarczą. Stosunki turecko-amerykańskie i turecko-europejskie skomplikowały się po interwencji zbrojnej Turcji na Cyprze w 1974 roku.

spraw zagranicznych w latach 1997–2002. Turcja zaczęła intensywnie rozwijać stosunki z krajami afrykańskimi, gdy nie przyznano jej statusu oficjalnego kandydata do UE w 1997 roku¹⁵ [Wódka, 2013, s. 43].

Przełomowym rokiem w relacjach turecko-afrykańskich był rok 2005. Rząd turecki ogłosił go „Rokiem Afryki”, a Unia Afrykańska przyznała Turcji status obserwatora. Dalsze pogłębienie stosunków Turcji z krajami afrykańskimi nastąpiło w 2008 roku. W trakcie styczniowego Szczytu Unii Afrykańskiej w Addis Abebie, Turcja została uznana za strategicznego partnera dla kontynentu afrykańskiego. W 2008 roku została zaakceptowana jako członek Afrykańskiego Banku Rozwoju. Ponadto, w kwietniu 2008 roku odbył się w Stambule pierwszy Szczyt Współpracy Turecko-Afrykańskiej¹⁶. Uczestniczyło w nim 49 państw z Afryki [Nowak, 2015c, s. 176]. Podczas Szczytu przyjęto stanowisko, że podstawę rozwoju Afryki stanowi wymiana handlowa i inwestycje zagraniczne.

W celu zwiększenia wymiany handlowej, Turcja utrzymuje stosunki z afrykańskimi regionalnymi porozumieniami handlowymi za pośrednictwem swoich placówek dyplomatycznych. W 2005 roku turecka ambasada w Abudży (Nigeria) otrzymała akredytację ECOWAS. Ponadto, turecka ambasada w Dar es Salaam (Tanzania) posiada akredytację Wspólnoty Wschodnioafrykańskiej od 2010 roku, turecka ambasada w Lusace (Zambia) akredytację Wspólnego Rynku Afryki Wschodniej i Południowej (*Common Market for Eastern and Southern Africa* – COMESA) od 2012, a turecka ambasada w Libreville (Gabon) ma akredytację Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Środkowej (*Economic Community of Central African States* – ECCAS) od 2013 roku [http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa]. Poza tym, Turcja podpisała umowy o wolnym handlu z Marokiem (2004), Tunezją (2004), Egiptem (2005) i Mauritiumem (2011).

Rozwojowi relacji handlowych z krajami afrykańskimi sprzyja także turecka pomoc zagraniczna. Turcja systematycznie zwiększa swoją pomoc dla Afryki od połowy XXI wieku. W 2005 roku Turecka Agencja na rzecz Międzynarodowej Współpracy i Rozwoju (TIKA) otworzyła swoje pierwsze biuro na kontynencie afrykańskim w Etiopii. Kolejne biura powstały w Sudanie (2006) i Senegal (2007). Zdecydowany wzrost tureckiej pomocy dla Afryki miał miejsce w latach 2011–2013, po wybuchu arabskiej wiosny [Nowak, 2015c, s. 177].

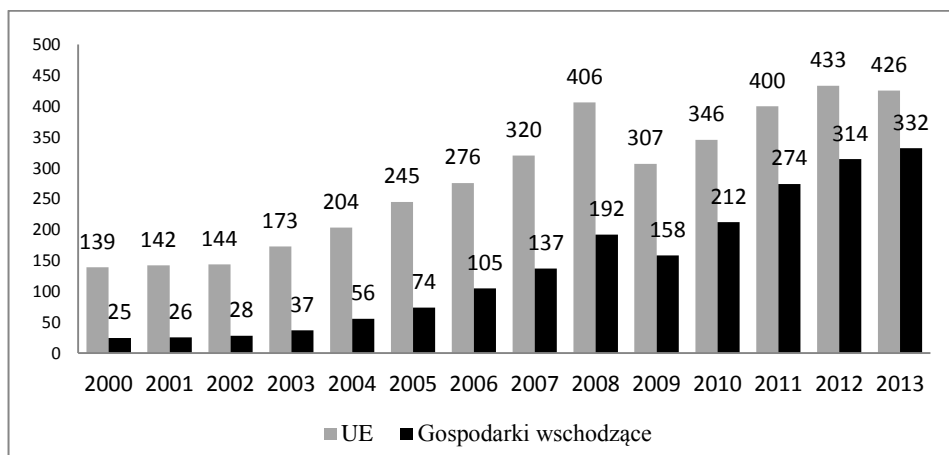
CHARAKTERYSTYKA HANDLU MIĘDZY UNIĄ EUROPEJSKĄ I AFRYKĄ ORAZ GOSPODARKAMI WSCHODZĄCYMI I AFRYKĄ

W latach 2000–2013 wartość handlu bilateralnego między UE a 54 krajami afrykańskimi wzrosła 3 razy, od 139,3 mld USD w 2000 roku do 425,7 mld

¹⁵ Turcja uzyskała status państwa kandydującego do Unii Europejskiej w 1999 r.

¹⁶ Drugi Szczyt Współpracy Turecko-Afrykańskiej odbył się w dniach 19–21 października 2014 roku w Malabo (Gwinea Równikowa). Trzeci Szczyt zaplanowano w Turcji w 2019 roku.

USD w 2013 r. Natomiast gospodarki wschodzące zwiększyły swoje obroty handlowe z Afryką 13,6 razy. Na początku XXI wieku wartość handlu bilateralnego między nimi a Afryką wyniosła 24,5 mld USD, a 14 lat później 332,2 mld USD. Po wybuchu kryzysu finansowego, zarówno Unia Europejska, jak i gospodarki wschodzące obniżyły obroty handlowe z Afryką. W 2009 roku wartość handlu UE-Afryka zmniejszyła się o 99,8 mld USD w porównaniu do 2008 roku, a poziom handlu między gospodarkami wchodzącymi i Afryką o 33,4 mld USD. Unia Europejska osiągnęła wyższy poziom wymiany z regionem niż przed kryzysem dopiero w 2012 roku. W przypadku gospodarek wschodzących załamanie handlu miało charakter jednorazowy. Już w 2010 roku wartość obrotów handlowych gospodarek wschodzących z Afryką była wyższa niż w 2008 roku (rys. 1).

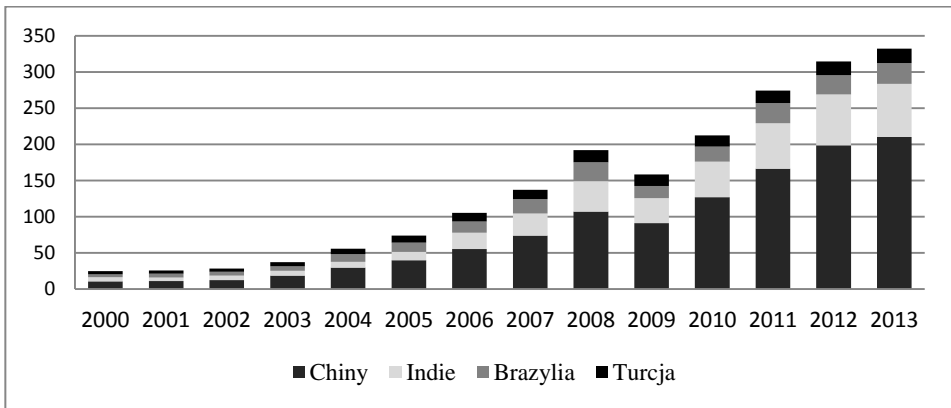

Rysunek 1. Handel bilateralny między UE i gospodarkami wschodzącymi a Afryką w latach 2000–2013 (mld USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

W latach 2000–2013, przeciętna roczna stopa wzrostu handlu dobrami z Afryką wynosiła 8,3% dla UE i 20,5% dla gospodarek wschodzących. Przed wybuchem kryzysu obroty handlowe Unii Europejskiej z Afryką rosły w tempie 12,6% rocznie, a w latach 2009–2013 przeciętna roczna stopa wzrostu handlu bilateralnego wynosiła 6,8%. Gospodarki wschodzące zwiększały obroty handlowe z krajami afrykańskimi w tempie 25,7% rocznie w latach 2000–2008 i 16,0% po wybuchu kryzysu. Wysokie tempo wzrostu handlu umożliwiło gospodarkom wschodzącym znaczne zmniejszenie różnic w wartości handlu bilateralnego z Afryką w porównaniu z UE. W 2000 roku obroty handlowe Unii Europejskiej z kontynentem afrykańskim były 5,7 razy większe niż gospodarek wschodzących, a w 2013 roku tylko 1,3 razy.

Wśród gospodarek wschodzących najważniejszym partnerem handlowym Afryki są Chiny. W latach 2000–2013 zwiększyły one obroty handlowe z kontynentem około 20 razy. Handel bilateralny między Chinami i Afryką wzrósł z 10,6 mld USD w 2000 roku do 210 mld USD w 2013 roku¹⁷. W rozważanym okresie poziom indyjskiej wymiany handlowej z Afryką zwiększył się 13 razy (z 5,6 do 73,5 mld USD), brazylijskiej około 7 razy (z 4,3 do 28,5 mld USD), a tureckiej 5 razy (z 4,1 do 20,2 mld USD). Wartość handlu bilateralnego między Chinami, Indiami, Brazylią i Turcją a Afryką przedstawiono na rys. 2.

Rysunek 2. Handel bilateralny między gospodarkami wschodzącymi a Afryką w latach 2000–2013 (mld USD, ceny bieżące)

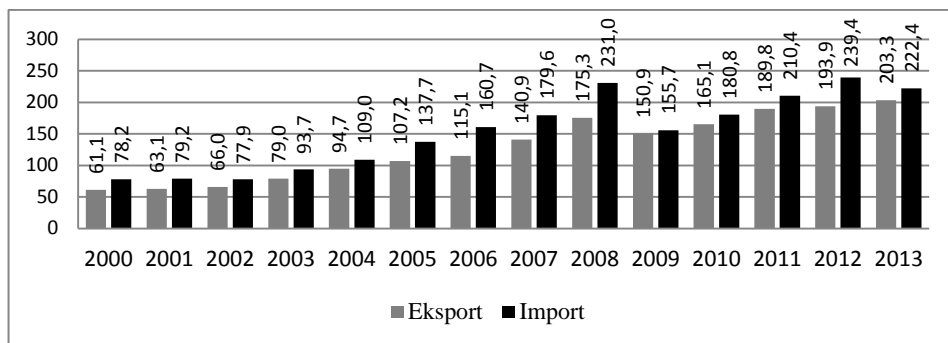
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

Handel dobrami z Afryką ma większe znaczenie dla UE niż gospodarek wschodzących. W 2013 roku handel bilateralny z Afryką stanowił 9,3% handlu ogółem Unii Europejskiej. Dla gospodarek wschodzących handel z krajami afrykańskimi to 5,7% ich całkowitego handlu. Wśród gospodarek wschodzących, Afryka staje się coraz ważniejszym partnerem handlowym dla Indii (9,2% indyjskiego handlu ogółem w 2013 roku).

Zarówno Unia Europejska, jak i gospodarki wschodzące¹⁸ więcej importują dóbr z Afryki niż do niej eksportują. W latach 2000–2013 europejski import z Afryki wzrósł z 78,2 do 222,4 mld USD, a eksport do krajów afrykańskich z 61,1 do 203,3 mld USD. Natomiast gospodarki wschodzące zwiększyły import z 14,6 do 180,3 mld USD, a eksport z 9,9 do 151,9 mld USD (rys. 3–4).

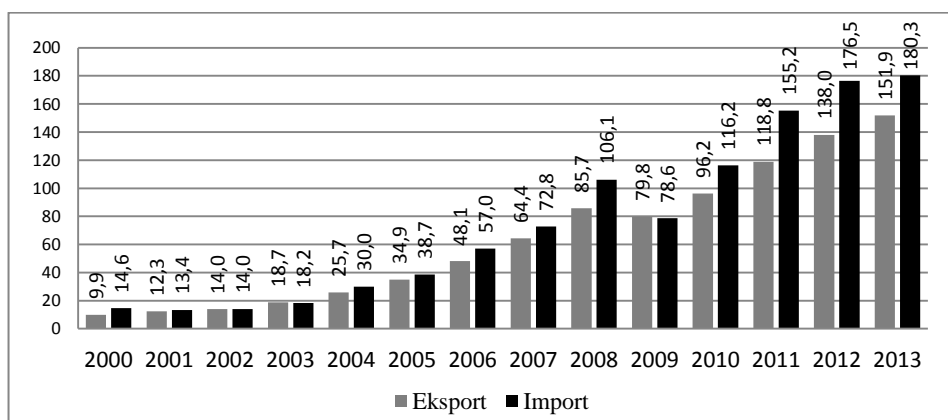
¹⁷ Od 2009 roku Chiny są drugim (po Unii Europejskiej) bilateralnym partnerem handlowym Afryki.

¹⁸ Gospodarki wschodzące miały dodatni bilans handlowy z Afryką jedynie w 2003 i 2009 roku.

Rysunek 3. Wartość handlu między UE a Afryką w latach 2000–2013 (mld USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

Rysunek 4. Wartość handlu między gospodarkami wschodzącymi a Afryką w latach 2000–2013 (mld USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

W latach 2000–2013 przeciętne roczne stopy wzrostu eksportu dóbr Unii Europejskiej i gospodarek wschodzących do Afryki były większe niż stopy wzrostu importu z krajów afrykańskich. Spośród gospodarek wschodzących jedynie Chiny szybciej zwiększały import z Afryki niż eksport (tabela 1).

Unia Europejska handluje głównie z krajami Afryki Północnej¹⁹. W latach 2000–2013, około 49% unijnego eksportu zostało skierowane do tego regionu

¹⁹ W artykule przyjmuje się następujący podział: **Afryka Północna** (6 krajów): Algieria, Egipt, Libia, Maroko, Sudan i Tunezja; **Afryka Środkowa** (9 krajów): Angola, Kamerun, Czad,

Afryki. Ponadto, ponad połowę dóbr Unia Europejska sprowadziła z Afryki Północnej. Gospodarki wschodzące eksportowały swoje dobra głównie do Afryki Północnej i Afryki Zachodniej, natomiast importowały z Afryki Środkowej i Afryki Południowej (tabela 2).

Tabela 1. Przeciętna roczna stopa wzrostu handlu między UE i gospodarkami wschodzącymi a Afryką w latach 2000–2013

Partner handlowy Afryki	Eksport dóbr do Afryki			Import dóbr z Afryki		
	2000–2008	2009–2013	2000–2013	2000–2008	2009–2013	2000–2013
UE	12,4%	6,1%	9,0%	12,8%	7,4%	7,7%
Gospodarki wschodzące	27,1%	13,7%	21,5%	24,6%	18,1%	19,7%
Chiny	29,4%	14,2%	23,2%	29,3%	22,1%	24,4%
Indie	24,2%	20,7%	21,7%	25,5%	13,3%	19,0%
Brazylia	25,2%	5,0%	16,3%	20,7%	15,6%	13,7%
Turcja	23,5%	6,8%	18,2%	12,4%	1,1%	12,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

Tabela 2. Handel UE i gospodarek wschodzących z regionami Afryki w latach 2000–2013

Partner handlowy Afryki		Afryka Północna	Afryka Środkowa	Afryka Południowa	Afryka Wschodnia	Afryka Zachodnia
UE	Eksport	48,8%	7,9%	18,8%	5,7%	18,8%
	Import	52,3%	9,1%	17,0%	4,9%	16,7%
Gospodarki wschodzące	Eksport	33,0%	7,4%	17,7%	15,3%	26,6%
	Import	22,4%	30,6%	24,8%	3,5%	18,7%
Chiny	Eksport	29,3%	7,6%	19,3%	12,4%	31,3%
	Import	16,1%	44,8%	29,8%	4,3%	5,0%
Indie	Eksport	20,2%	4,7%	18,5%	34,2%	22,4%
	Import	18,8%	15,9%	23,7%	3,2%	38,3%
Brazylia	Eksport	39,3%	14,7%	17,7%	4,5%	23,9%
	Import	34,9%	8,4%	5,5%	0,3%	51,0%
Turcja	Eksport	73,0%	3,6%	6,8%	6,7%	9,9%
	Import	64,3%	1,5%	20,7%	2,8%	10,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

Kongo, Demokratyczna Republika Konga, Gabon, Gwinea Równikowa, Republika Środkowoafrykańska, Wyspy Świętego Tomasza i Książęca; **Afryka Południowa** (5 krajów): Botswana, Lesotho, Namibia, Republika Południowej Afryki, Suazi; **Afryka Wschodnia** (17 krajów): Burundi, Dżibuti, Erytrea, Etiopia, Kenia, Komory, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Mozambik, Rwanda, Seszele, Somalia, Tanzania, Uganda, Zambia i Zimbabwe; **Afryka Zachodnia** (16 krajów): Benin, Burkina Faso, Gambia, Ghana, Gwinea, Gwinea-Bissau, Liberia, Mali, Mauretania, Niger, Nigeria, Republika Zielonego Przylądka, Senegal, Sierra Leone, Togo i Wybrzeże Kości Słoniowej. Ze względu na agregację danych Sudan Południowy został zaliczony do Afryki Północnej.

Kraje Unii Europejskiej, podobnie jak gospodarki wschodzące, handlują przede wszystkim z wybranymi partnerami z Afryki. W ciągu badanych 14 lat UE ponad 60% dóbr wyeksportowała do 5 krajów afrykańskich (RPA, Algieria, Maroko, Egipt i Tunezja). Ponadto, około 67% dóbr sprowadziła z Algierii, Libii, RPA, Nigerii i Tunezji. Eksport Chin, Indii, Brazylii i Turcji do Afryki jest bardziej zdywersyfikowany. Gospodarki wschodzące wyeksportowały ponad połowę swoich dóbr do RPA, Egiptu, Nigerii, Algierii i Maroka. Natomiast ich import jest mocno ograniczony do kilku krajów afrykańskich. Ponad 70% dóbr, gospodarki wschodzące sprowadziły z RPA, Angoli, Nigerii, Algierii i Sudanu. W zasadzie, Unia Europejska i gospodarki wschodzące handlują z mniej niż połową krajów afrykańskich (tabela 3).

Tabela 3. Udział największych partnerów handlowych w handlu ogółem z Afryką w latach 2000–2013

Liczba największych partnerów handlowych z Afryki	Unia Europejska		Gospodarki wschodzące	
	Eksport do Afryki	Import z Afryki	Eksport do Afryki	Import z Afryki
5	61,6%	66,7%	52,2%	72,1%
10	81,2%	85,5%	70,5%	87,9%
20	91,2%	95,0%	89,3%	96,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

W latach 2000–2013 najważniejszymi bilateralnymi partnerami handlowymi Unii Europejskiej były: RPA (645,9 mld USD), Algieria (608,1 mld USD), Libia (440,7 mld USD), Nigeria (384,3 mld USD), Maroko (342,8 mld USD), Egipt (298,5 mld USD) i Tunezja (298,2 mld USD). Z kolei, gospodarki wschodzące handlowały głównie z RPA (414,1 mld USD), Angolą (266,2 mld USD), Nigerią (256,5 mld USD), Egiptem (146,7 mld USD) i Algierią (138,7 mld USD).

Unia Europejska i gospodarki wschodzące eksportują do Afryki głównie produkty przemysłowe, przy czym produkty unijne charakteryzuje większa wartość dodana. Natomiast, Afryka jest źródłem surowców mineralnych i artykułów spożywczych dla Europy i gospodarek wschodzących. Wymiana handlowa między Afryką i Unią Europejską oraz Afryką i jej partnerami wschodzącymi przyczynia się do umocnienia pozycji Afryki jako eksportera produktów podstawowych i importera produktów przemysłowych [Ambukita, 2012, s. 28].

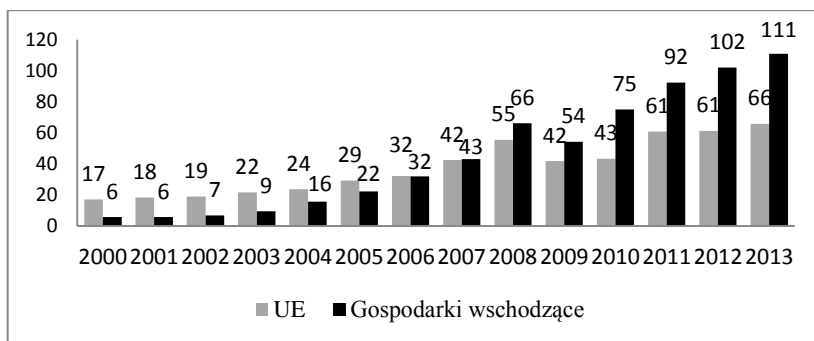
Należy zauważyć, że Chiny, Indie, Brazylia i Turcja stają się coraz ważniejszymi partnerami handlowymi dla krajów afrykańskich. W latach 2000–2008 eksportowały więcej dóbr niż UE do 8 krajów Afryki, a importowały więcej z 7 krajów. Natomiast w latach 2009–2013 gospodarki wschodzące eksportowały więcej dóbr niż Unia Europejska do 21 krajów afrykańskich, a importowały więcej z 18 krajów (tabela 4).

Tabela 4. Kraje afrykańskie, dla których gospodarki wschodzące były ważniejszymi partnerami handlowymi niż UE

Okres	Eksport dóbr	Import dóbr
2000–2008	Benin, Sudan, Dżibuti, Somalia, Gambia, Lesotho, Tanzania, Togo	Angola, Sudan, Kongo, Benin, Gwinea Równikowa, Burkina Faso, Somalia
2009–2013	Kenia, Liberia, Tanzania, Sudan, Benin, Etiopia, Mozambik, Dżibuti, Ghana, Mauritius, Gambia, Togo, Somalia, Zambia, Zimbabwe, Uganda, Malawi, Lesotho, Madagaskar, Suazi, Erytrea	Angola, Republika Południowej Afryki, Sudan, Kongo, Zambia, Demokratyczna Republika Konga, Mauretania, Benin, Tanzania, Sierra Leone, Burkina Faso, Gwinea-Bissau, Mali, Czad, Gambia, Somalia, Rwanda, Erytrea
2000–2013	Kenia, Tanzania, Benin, Sudan, Liberia, Dżibuti, Mozambik, Etiopia, Somalia, Gambia, Togo, Lesotho, Zambia, Zimbabwe, Malawi, Suazi	Angola, Sudan, Kongo, Zambia, Demokratyczna Republika Konga, Benin, Gwinea Równikowa, Burkina Faso, Mali, Czad, Gambia, Somalia, Mauretania, Sierra Leone, Erytrea

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

W latach 2000–2013 obroty handlowe Unii Europejskiej z 54 krajami afrykańskimi przewyższały wartość wymiany Chin, Indii, Brazylii i Turcji z Afryką. Jednak, od 2007 roku gospodarki wschodzące są ważniejszymi niż UE partnerami handlowymi dla 34 najsłabiej rozwiniętych gospodarek afrykańskich²⁰ (rys. 5).

Rysunek 5. Handel bilateralny między UE i gospodarkami wschodzącymi a najsłabiej rozwiniętymi krajami Afryki w latach 2000–2013 (mld USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UN Comtrade Database (<http://comtrade.un.org/data/>, dostęp: 06.07.2015 r.).

²⁰ Do najsłabiej rozwiniętych krajów w Afryce zalicza się: Angolę, Benin, Burkinę Faso, Burundi, Czad, Demokratyczną Republikę Konga, Dżibuti, Erytreę, Etiopię, Gambię, Gwineę, Gwineę Bissau, Gwineę Równikową, Komory, Lesotho, Liberię, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauretanię, Mozambik, Niger, Republikę Środkowoafrykańską, Rwandę, Senegal, Sierra Leone, Somalię, Sudan, Sudan Południowy, Tanzanię, Togo, Ugandę, Wyspy Świętego Tomasza i Książęcą oraz Zambię (http://www.un.org/en/development/desa/policy/cdp/ldc/ldc_list.pdf, dostęp: 06.07.2015 r.).

W 2000 roku wartość handlu bilateralnego Unii Europejskiej z najsłabiej rozwiniętymi gospodarkami Afryki była około 3 razy większa niż wartość handlu gospodarek wschodzących z tymi krajami. Po 14 latach stanowiła ona mniej niż 60% wymiany handlowej Chin, Indii, Brazylii i Turcji z biednymi krajami afrykańskimi.

ZAKOŃCZENIE

Od początku globalnego kryzysu finansowego, Unia Europejska systematycznie traci swoją przewagę nad gospodarkami wschodzącymi w wymianie handlowej z Afryką. Co prawda wciąż pozostaje największym partnerem handlowym Afryki, ale głównie z powodu dużych obrotów z najbardziej rozwiniętymi gospodarkami afrykańskimi. Od 2007 roku, wymiana handlowa Chin, Indii, Brazylii i Turcji z 34 najsłabiej rozwiniętymi krajami Afryki przewyższa wymianę Unii Europejskiej z LDCs.

Unia Europejska deklaruje partnerstwo w stosunkach z Afryką, naciska na wielostronną liberalizację handlu przez kraje afrykańskie, ale sama wciąż stosuje protekcyjną politykę wewnętrzną. Proponowane przez UE umowy o partnerstwie gospodarczym są często postrzegane jako korzystne jedynie dla UE, ponieważ otwierają afrykańskie rynki dla europejskich towarów. Unia Europejska przeznaczająca coraz większe kwoty na pomoc dla Afryki. Jednak otrzymanie pomocy uwarunkowane jest spełnieniem szeregu różnych kryteriów.

Gospodarki wschodzące traktują kraje afrykańskie jako równorzędnych partnerów, rozwijają współpracę Południe-Południe i nie ingerują w sprawy wewnętrzne swoich partnerów handlowych. Systematycznie zwiększają pomoc rozwojową nie stawiając przy tym żadnych warunków politycznych.

Zarówno UE, jak i gospodarki wschodzące, łączą politykę handlową z polityką rozwojową i inwestycyjną. Wydaje się jednak, że gospodarki wschodzące znalazły efektywniejszy sposób.

BIBLIOGRAFIA

- Ambukita E., 2012, *Wielkie gospodarki wschodzące – nowi partnerzy gospodarczy krajów Afryki*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu. Research Papers of Wrocław University of Economics”, No. 267.
- Arts K., Byron J., 1997, *The mid-term review of the Lomé IV Convention: heralding the future?*, „Third World Quarterly”, No. 18(1). DOI: 10.1080/01436599715064
- Beri R., 2003, *India's Africa policy in the post-Cold War era: an assessment*, „Strategic Analysis”, no. 27(2), <http://dx.doi.org/10.1080/09700160308450084>
- Bräutigam, D., 2011, *Chinese development aid in Africa: What, why, and how much?*, [w:] *Rising China: Global challenges and opportunities*, red. J. Golley, L. Song, Canberra: Australian National University (ANU) Press.

- Bridging the Atlantic. Brazil and Sub-Saharan Africa. South-South Partnering for Growth*, The World Bank – IPEA Report <http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/africa-brazil-bridging-final.pdf>.
- Chakrabarti S., Ghosh I., 2014, *FDI in Africa: A comparison of the Indian and Chinese Experience*, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, No. 157, <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.11.038>
- Ebner J., 2015, *The Sino-European race for Africa's minerals: When two quarrel a third rejoices*, "Resources Policy" No. 43, <http://dx.doi.org/10.1016/j.resourpol.2014.11.009>
- Gao J., 1984, *China and Africa: the development of relations over many centuries*, "African Affairs" No. 83(331).
- Geda A., Meskel A.G., 2008, *China and India's growth surge: Is it a curse or blessing for Africa? The case of manufactured exports*, "African Development Review", No. 20(2). <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8268.2008.00184.x>
- Genç S., Tekin O., 2014, *Turkey's Increased Engagement in Africa: The Potential, Limits and Future Perspective of Relations*, „European Journal of Economic and Political Studies”, No. 7.
- He Y., 2013, *Does China's trade expansion help African development? – an empirical estimation*, „China Economic Review”, No. 26. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chieco.2013.04.001>
- Kowol M., 2012, *Rywalizacja Unii Europejskiej i Chin w Afryce Subsaharyjskiej. Rola dyplomacji w zagranicznej polityce gospodarczej [w:] Hereditas Mercaturæ. Księga pamiątkowa dedykowana świętej pamięci profesorowi Stanisławowi Miklaszewskiemu*, red. P. Czubik, Z. Mach, Instytut Multimedialny, Kraków.
- Kummer-Noormamode S., 2014, *Does trade with China have an impact on African countries' growth?*, „African Development Review”, No. 26(2), <http://dx.doi.org/10.1111/1467-8268.12100>
- Ministério das Relações Exteriores do Brasil, 2015, *Relações bilaterais*, <http://www.itamaraty.gov.br>
- Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey, 2015, *Turkey-Africa Relations*, <http://www.mfa.gov.tr/turkey-africa-relations.en.mfa>.
- Mleczko M., 2002, *Umowa o partnerstwie między krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku a Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi – nowa droga integracji gospodarczej?*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 64.
- Nowak W., 2015a, *China's Development Aid Strategies*, „Chinese Business Review”, No. 14(4), <http://dx.doi.org/10.17265/1537-1506/2015.04.004>
- Nowak W., 2015b, *Pomoc rozwojowa krajów BASIC*, „Ekonomia XXI Wieku. Economics of 21st Century”, No. 3(7), <http://dx.doi.org/10.15611/e21.2015.3.03>
- Nowak W., 2015c, *Turcja jako wschodzący donator*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 3(75), <http://dx.doi.org/10.15290/ose.2015.03.75.12>
- Obuah E., 2012, *Trade between China and Africa: Trends, Changes, and Challenges*, „International Journal of China Marketing”, No. 2(2).
- Özkan M., Akgün B., 2010, *Turkey's opening to Africa*, „Journal of Modern African Studies”, No. 48(4), <http://dx.doi.org/10.1017/S0022278X10000595>
- Roy S., 2014, *China and India, "rising powers" and African development: Challenges and opportunities*, Occasional Paper. The Nordic Africa Institute. Uppsala.

- Stuenkel O., 2013, *Brazil in Africa. Bridging the Atlantic?*, KAS International Reports, No. 1(2).
- Taylor I., 2012, *India's rise in Africa*, „International Affairs”, No. 88(4). <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2346.2012.01101.x>
- White L., 2010, *Understanding Brazil's new drive for Africa*, „South African Journal of International Affairs”, No. 17(2), <http://dx.doi.org/10.1080/10220461.2010.494345>
- Wódka J., 2013, *Polityka zagraniczna "nowej" Turcji. Implikacje dla partnerstwa transatlantyckiego*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Xi announces 10 major China-Africa cooperation plans for coming 3 years*, 2015, Forum on China-Africa Cooperation, <http://www.focac.org>.
- Zajączkowski M., 2013, *Instytucjonalizacja zewnętrzna Unii Europejskiej na przykładzie Afryki Subsaharyjskiej*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace”, No. 2.
- Zajączkowski J., 2012, *Indie – „wschodzące” mocarstwo XXI wieku w Afryce*, „Forum Polilogiczne”, INP UWM Olsztyn, No. 13.

Streszczenie

Unia Europejska jest najważniejszym partnerem handlowym Afryki. Jednak od początku globalnego kryzysu finansowego, systematycznie traci swoją przewagę nad gospodarkami wschodzącymi w handlu z krajami afrykańskimi. Od 2007 roku wymiana handlowa Chin, Indii, Brazylii i Turcji z 34 najsłabiej rozwiniętymi krajami Afryki przewyższa wymianę Unii Europejskiej z LDCs. Gospodarki wschodzące nie tylko rywalizują między sobą o afrykańskie surowce, rynki zbytu i wpływy na kontynencie, ale stanowią zagrożenie dla pozycji i interesów Europy w Afryce.

W artykule pokazano skalę i trendy w handlu dobrami między krajami Unii Europejskiej i 54 krajami afrykańskimi oraz 4 gospodarkami wschodzącymi (Chiny, Indie, Brazylia, Turcja) i Afryką w latach 2000–2013. Wymianę handlową między stronami zbadano na podstawie danych UN Comtrade Database.

Relacje handlowe Unii Europejskiej z Afryką są bardzo złożone. Unia prowadzi negocjacje z poszczególnymi krajami, grupami krajów i Unią Afrykańską. Deklaruje partnerstwo w stosunkach z Afryką, naciska na wielostronną liberalizację handlu przez kraje afrykańskie, ale sama wciąż stosuje protekcjonistyczną politykę wewnętrzną. Przeznacza coraz większe kwoty na pomoc dla Afryki. Jednak otrzymanie pomocy uwarunkowane jest spełnieniem szeregu różnych kryteriów.

Gospodarki wschodzące traktują kraje afrykańskie jako równorzędnych partnerów, rozwijają współpracę Południe-Południe i nie ingerują w sprawy wewnętrzne swoich partnerów handlowych. Systematycznie zwiększają pomoc rozwojową nie stawiając przy tym warunków politycznych. Zarówno UE, jak i gospodarki wschodzące, łączą politykę handlową z polityką rozwojową i inwestycyjną. Wydaje się jednak, że gospodarki wschodzące znalazły efektywniejszy sposób.

Słowa kluczowe: handel towarami, gospodarki wschodzące, pomoc rozwojowa, Afryka

Trade Competition between the European Union and Emerging Economies in Africa

Summary

The European Union is the most important trading partner for Africa. However, since the beginning of the global financial crisis it has been steadily losing its advantage over emerging economies in merchandise trade with African countries. Trade in goods between China, India,

Brazil, Turkey and 34 Africa's least developed countries has been surpassing trade between the EU and Africa's LDCs since 2007. Emerging economies not only compete between themselves for access to African resources, markets, and influence on the African continent but also pose a threat for the EU's position and interests in Africa.

The paper shows the level and trends in merchandise trade between the EU and 54 African countries, and between four emerging economies (China, India, Brazil, Turkey) and Africa in the years, from 2000 to 2013. The analysis is based on the data retrieved from the UN Comtrade Database.

Trade relations between the EU and Africa are very complicated. The EU negotiates agreements with individual African countries, groups of countries, and the African Union. It declares partnership, insists on multilateral trade liberalization by African countries but at the same time protects its own market. The EU provides more and more development assistance to African countries. However, its assistance is highly conditional.

The emerging economies treat African countries as equal partners, they develop the South-South cooperation and do not interfere in domestic affairs of their trading partners. Besides, they systematically increase their development assistance to Africa without any political conditions. Both, the EU and emerging economies combine trade policy with development and investment policies. However, it seems that the emerging economies do it more efficiently.

Keywords: trade in goods, emerging economies, development assistance, Africa

JEL: F10, F13, F35, O55